

Abstracts

Jornades internacionals i interdisciplinàries

MEMÒRIES DIVERGENTS

Polítiques i formes de la memòria col·lectiva contemporània sobre el (tardo)franquisme des d'una perspectiva de gènere i queer

#MemoriesDivergents

Barcelona

27-28 de març del 2025

Foto: Fons Grejel, Anmann
Centre de Documentació de Ca la Dona

Organitzen:

CEDID **UAB**
Centre d'Estudis sobre
Dictadures i Democràcies Universitat Autònoma
de Barcelona

2025
TECHNISCHE UNIVERSITÄT
IN DER KULTURSTADT EUROPAS
CHEMNITZ

NOVEMBRE FEMINISTA
Ca la DONA
Un espai d'acció feminista

Amb el suport de:

DSF
Deutsche
Stiftung
Friedensforschung
german foundation for peace research

Col·laboren:

LAS COMAS
MEMÒRIA
HISTÒRICA
EN MOVIMENT

ASOCIACIÓN
asociación de
personas
LGBTI+ y otras
diversidades del
franquismo

Diputació
Barcelona
Àrea de Feminismes
i Igualtat

Ajuntament
de Barcelona **memorial**
democràtic

Contingut

Keynote

- Memòries socials i la importància d'una perspectiva de gènere i queer* (Elizabeth Jelin, Consejo Nacional de Investigaciones Científicas y Técnicas, CONICET Argentina) 4

Secció I: La dominació masculina i construccions del gènere en el tardofranquisme

- *“No som ‘mascles’ però som molts”*: *Franquisme i dissidència sexual a la Costa del Sol dels seixanta* (Richard Cleminson y Álvaro González Montero, University of Leeds) 6
- *Medicina polititzada? La col·laboració entre la Junta Provincial del Patronato de Protección a la Mujer a Barcelona i el servei mèdic en el (tardo)franquisme* (Florian Gräfl, Universität Ulm) 7
- *Ser dona a l'Espanya de Franco* (Ángela Cenarro Lagunas, Universidad de Zaragoza) 8

Secció II: Dones i queer en el tardofranquisme. La vida quotidiana i les realitats de dones i queer

- *Cercant als arxius: imatges per a la revolució sexual als 70* (Gracia Trujillo Barbadillo, Universidad Complutense Madrid) 10
- *Discursos de gènere en l'antifranquisme: reformulacions i contradiccions* (Mónica Moreno Seco, Universitat d'Alacant) 11
- *La vida narrada: Dones militants en els moviments antifranquistes a Catalunya (1960-1977)* (Silke Hünecke, Technische Universität Chemnitz) 12

Secció III: Lluites polítiques, lleis, justícia i pedagogia per la memòria col·lectiva des d'una perspectiva queer i de gènere

- *Les realitats de la memòria col·lectiva i les lluites per una memòria col·lectiva diversa des d'una perspectiva queer i de gènere.* (Isabel Alonso Dávila, Associació Catalana de Persones Expresses Polítiques del Franquisme (ACPEPF)) 14
- *Les lleis de la memòria històrica i justícia des d'una perspectiva queer i de gènere* (Elisabet Velo i Fabregat, Universitat Autònoma Barcelona) 15
- *La resistència antifranquista de les dones. La querella argentina i la llei de memòria democràtica des d'una perspectiva de gènere* (Ulrike Capdepón, Profesora del DAAD, Universidad de Guadalajara.) 16
- *Les dones de la nostra família: protagonistes històriques. Propostes didàctiques en perspectiva de gènere per a abordar la memòria col·lectiva i democràtica en la formació del professorat* (Bárbara Ortuño Martínez, Universitat d'Alacant) 17

Secció IV: Memòria del (tardo)franquisme en la cultura (pop) des d'una perspectiva queer i de gènere

- Dones i espai públic a Madrid: una memòria als marges de la democràcia. (Teresa Pinheiro, Technische Universität Chemnitz) 19
- *El poder de les imatges: Una anàlisi crítica de la sèrie de Netflix "La Valla" amb una visió distorsionadora de la memòria col·lectiva (global) de la Guerra Civil espanyola.* (Bri Newesly, Berliner Hochschule für Technik) 20
- Recreacions de la memòria trans (Rafael M. Mérida Jiménez, Universitat de Lleida) 21
- *El cos queer com a escenari: Narratives i estètiques contemporànies sobre el tardofranquisme* (Daniela Kuschel, Universität Mannheim) 22

Keynote

Memòries socials i la importància d'una perspectiva de gènere i queer

Elizabeth Jelin, Consejo Nacional de Investigaciones Científicas y Técnicas, CONICET Argentina

Memòries i gènere: dues paraules, dos conceptes. Són conceptes relativament nous, que van aparèixer i es van consolidar en les ciències socials en l'última part del segle passat. Tenen, llavors, no més de cinquanta anys de vida. Els seus camins no han estat paral·lels sinó convergents, part d'un mateix procés de renovació de paradigmes i models d'anàlisi de realitats socials desiguals i conflictives. D'aquí la necessitat de reconèixer la historicitat d'abordatges i marcs interpretatius, que es recolzen en la historicitat de les memòries i de les relacions de gènere mateixes. Com es manifesten i se silencien les relacions de gènere en les memòries socials emblemàtiques de la violència política i la repressió estatal? Ancorat en les experiències d'Amèrica Llatina, amb atenció comparativa a altres realitats (incloent Espanya), l'anàlisi col·loca el focus sobre la manera en què els rols tradicionals d'homes i dones (i els silencis i repressions d'altres opcions sexuals) s'expressen i cristal·litzen en les expressions i narratives d'aquestes violències al llarg de les últimes dècades. Això implica parar esment als silencis i a les memòries subterrànies, aquelles que difícilment arriben a expressar-se obertament.

Finalment, des de la perspectiva d'intervenció en els debats públics contemporanis, la pregunta és: Qui vol recordar què? Quines disputes i lluites per les memòries s'expressen en el debat públic? Aquí es plantegen qüestions que fan a l'ètica i la responsabilitat pública: Un deure de memòria? Un dret a la memòria? En particular, el clima polític i cultural de la tercera dècada del segle XXI planteja desafiaments importants. Els discursos públics que neguen o justifiquen les violacions i prohibicions del passat són presents i són escoltats i recolzats. Com afecta la presència de posicions extremes i el discurs d'odi l'expressió de memòries dissidents i silenciades? Quins són els termes de les controvèrsies i les maneres d'abordar-les?

Secció I:

La dominació masculina i construccions del gènere en el tardofranquisme

“No som ‘mascles’ però som molts”: Franquisme i dissidència sexual a la Costa del Sol dels seixanta

Richard Cleminson y Álvaro González Montero, University of Leeds

En l'Arxiu Històric Provincial de Màlaga apareix una nota informativa del *Servicio de Información* de la *Guardia Civil* de San Pedro de Alcántara sobre l'existència d'uns cartells fets a mà animant que s'emancipi el “tercer sexe”, declarant que “no somos ‘machos’ pero somos muchos” i que anuncien que “los mariquitas están en marcha”. La data és finals de gener de 1969, en ple enrenou de manifestacions obreres, la proclamació d'un estat d'excepció per part del Govern franquista i a pocs mesos de la batuda policial en el bar LGTBQ+ *Stonewall Inn* al juny de 1969. Potser no és això una reivindicació subversiva i contestatària en tota regla; un precedent nacional de les revoltes que van tenir lloc a Nova York? Per què mai s'ha parlat d'aquest succés? Aquesta nota informativa, datada el 28 de gener de 1969, posa al Governador Civil de la província de Màlaga al corrent de l'aparició el dia 23 de gener d'uns cartells a San Pedro de Alcántara amb una sèrie de consignes a favor del “Día de la emancipación de los mariquitas”. Són missatges variats, divertits, fins i tot ridículs. Tots ells mostren una certa perspicàcia, unida a un gran nivell d'ironia i de joc amb els estereotips i un clar desig de llibertat enfront de l'opressió regnant. Aquesta ponència desentranya les relacions entre la política del règim franquista, la repressió de l'homosexualitat i la identitat dels dissidents sexuals mitjançant l'anàlisi d'aquesta nota informativa, entesa com un esdeveniment microhistòric, sota la lent de diverses fonts locals, nacionals i internacionals. L'objectiu d'aquesta presentació passa per discernir evidències de la resistència contra el règim, establir els canals de formació d'identitats sexuals dissidents en les perifèries del règim franquista i explorar la creació d'incipients espais contestataris que, d'una manera o una altra, ressonen en les mobilitzacions gai dels anys posteriors. Es contribueix d'aquesta manera a la memòria queer i a l'anàlisi de la vida quotidiana de la dictadura franquista a la fi dels anys seixanta i principis dels setanta.

Medicina polititzada? La col·laboració entre la Junta Provincial del *Patronato de Protección a la Mujer* Barcelona i el servei mèdic en el (tardo)franquisme

Florian Gräfl, Universität Ulm

Estudis recents sobre centres antiveneris en la República Democràtica Alemanya (RDA) i altres dictadures socialistes han demostrat que molts dels pacients no patien una malaltia venèria. En canvi, van ser internats a la força perquè no s'ajustaven a les normes morals del règim. Aquest mecanisme repressiu d'una medicina polititzada va afectar sobretot les dones joves. A Espanya, durant la dictadura de Primo de Rivera, s'havien introduït mesures coercitives per a combatre les malalties venèries. A Barcelona i altres ciutats catalanes es van establir dispensaris antiveneris on els pacients van rebre tractament ambulatori. Prostitutes i altres persones considerades un «perill social» van ingressar a l'Hospital de la Magdalena, on van ser tancades i tractades a la força. Els dispensaris antiveneris van continuar la seva labor durant la Guerra Civil i la fase inicial de la dictadura franquista fins que es van transformar en dispensaris dermatològics i d'higiene social. Arran d'aquesta evolució, el *Patronato de Protección a la Mujer* va adquirir importància en el control de la prostitució i la prevenció de les malalties venèries. El seu personal vigilava llocs públics com a bars i platges, detenint les joves implicades en el que es consideraven «actes immorals». Aquestes persones eren empresonades en reformatoris catòlics. La Junta Provincial del *Patronato de Protección a la Mujer* inicialment va col·laborar amb l'Hospital de la Magdalena. A principis de la dècada de 1970, es va crear a Barcelona un Centre d'Observació i Classificació, on les joves detingudes pel *Patronato de Protección a la Mujer* havien de sotmetre's a exàmens mèdics i psicològics per a determinar el seu posterior tractament.

La meua contribució examina tant els hospitals i dispensaris a Catalunya per a combatre les malalties venèries en el (tardo)franquisme com els centres del *Patronato de Protección a la Mujer* per a disciplinar i “reeducar” dones joves. La recerca se centra en la qüestió de com aquestes institucions van col·laborar mitjançant una medicina polititzada a través d'exàmens i tractaments ginecològics per a castigar les joves que no corresponien amb la imatge catòlica tradicional de la dona franquista.

Ser dona a l'Espanya de Franco

Ángela Cenarro Lagunas, Universidad de Zaragoza

La concepció binària de la diferència sexual té un llarg recorregut històric i no ha estat patrimoni exclusiu de la dictadura de Franco ni d'altres experiències autoritàries del període d'entreguerres. Més aviat, estava ja profundament arrelada en l'imaginari de la modernitat quan la crisi del període d'entreguerres va posar fi a moltes experiències democratitzadores. L'objectiu d'aquesta ponència és explorar els orígens dels ideals de gènere del franquisme i la seva evolució al llarg de quatre dècades amb la finalitat d'atendre l'impacte que aquests van poder tenir en la conformació d'identitats normatives i dissidents respecte al règim.

En els últims vint-i-cinc anys ha existit una abundant producció sobre la història de les dones i del gènere centrada en els ideals de feminitat, si bé de forma més recent han irromput amb força els estudis sobre la masculinitat. La meua intervenció espera retre bon compte dels resultats aconseguits fins a la data. Aquests han demostrat que l'antifeminisme va ser un eix vertebrador del projecte reaccionari dirigit a l'anihilació del projecte emancipador de la II República. A partir de 1938, un nou marc legislatiu i institucional va reforçar la subordinació de la dona mitjançant el reforç de la família patriarcal i la implantació de mesures dissuasives per al treball extradomèstic remunerat. Així mateix, l'Església va gaudir de carta blanca per al control del cos femení mitjançant la imposició d'una rígida moral sexual.

Donat el caràcter inestable de les construccions discursives i identitàries, l'imaginari entorn de l'existència de dues naturaleses oposades i complementàries -home i dona-, amb els seus respectius ideals de masculinitat i feminitat, va admetre canvis i modulacions. Si l'existència de dues naturaleses, amb diferents espais, rols i desigual accés a recursos i oportunitats, va ser la visió més estesa, la reacció antidemocràtica va obrir l'oportunitat per a actualitzar velles nocions de la misogínia premoderna, en virtut de les quals s'admetia l'excepcionalitat d'algunes dones. Així mateix, alguns calius de la polèmica feminista es van avivar a partir de la dècada dels cinquanta, abans fins i tot que la recepció dels referents del moviment d'alliberament de la dona propiciés l'emergència del feminisme organitzat al final de la dictadura. En definitiva, l'exploració de les concepcions de gènere i la seva evolució al llarg del règim ens ofereix un panorama marcat per una multiplicitat de discursos i referents i, per tant, més complex del que es preveu.

Secció II:

**Dones i queer en el
tardofranquisme. La vida
quotidiana i les realitats de
dones i queer**

Cercant als arxius: imatges per a la revolució sexual als 70

Gracia Trujillo Barbadillo, Universidad Complutense Madrid

En la meua intervenció compartiré un apropament a la producció gràfica i audiovisual del moviment d'alliberament sexual a l'Estat espanyol en la dècada dels 70. A través d'un conjunt de cartells, revistes i alguna pel·lícula, mostraré les estratègies de comunicació dels col·lectius de gais, lesbianes, bisexuals, travestis i trans durant aquells anys. El recorregut permet veure com van sorgir i van evolucionar els imaginaris de la revolta sexual i feminista a Espanya i com aquests van fluctuar entre els diferents formats d'expressió autogestionats des de les organitzacions polítiques, les continuïtats i ruptures existents entre les portades de les revistes, les il·lustracions dels cartells i els fotogrames del cinema militant.

Discursos de gènere en l'antifranquisme: reformulacions i contradiccions

Mónica Moreno Seco, Universitat d'Alacant

L'antifranquisme va estar protagonitzat per diverses forces polítiques progressistes que sostenien la igualtat com un dels seus principis bàsics. No obstant això, en termes generals prevalien la igualtat de classe sobre la igualtat de gènere, seguint la tradició marxista que entenia que els problemes de les dones se solucionarien en assolir la societat socialista.

Les reivindicacions de les militants que reclamaven major reconeixement van aconseguir que moltes demandes feministes s'incorporessin als programes dels seus partits, interessats a més per engrossir les seves files i mostrar una imatge d'acord amb els temps, en una època d'arrencada del feminisme de segona onada. La major part d'ells van crear comitès o estructures internes especialitzades en l'atenció als drets de les dones i alguns fins i tot van impulsar associacions feministes (MDM, ADM, UPM).

En la ponència ens preguntarem si aquests debats van contribuir a redefinir les identitats masculina i femenina de la seva militància, fins a quin punt l'ideal heroic i combatiu de l'opositor antifranquista va ser reformulat, com va encaixar en aquest marc el model de l'opositora i quines representacions es van emprar entorn de les identitats sexuals no normatives. No obstant això, existien clares diferències entre aquests partits: mentre en el si del PCE, el MC i l'LCR va haver-hi un notable esforç de reflexió interna entorn del feminisme i l'homosexualitat, en uns altres com el PTE, la ORT o el PCE m-l, aquestes qüestions van ser secundàries o directament instrumentals, com es va reflectir en la dissolució unilateral de la ADM i la UPM per part de les cúpules del PTE i el PCE m-l, respectivament, sense comptar amb les seves integrants. En qualsevol cas, en totes les forces opositores la pràctica militant revela nombroses contradiccions amb els discursos igualitaris, tant en el funcionament intern dels partits, com en les relacions entre camarades i fins i tot en la seva vida quotidiana, contradiccions que van reafirmar l'interès de moltes militants pel feminisme.

La vida narrada: Dones militants en els moviments antifranquistes a Catalunya (1960-1977)

Silke Hünecke, Technische Universität Chemnitz

Fins al dia d'avui, les biografies, especialment les biografies de la militància contra dictadures militars, de les dones exerceixen un paper subordinat en la historiografia i la memòria col·lectiva. La recerca autobiogràfica (història oral) és essencial en relació amb les activistes, ja que la informació important sobre el tema no pot recopilar-se de cap altra manera. Per raons d'autoprotecció en particular, uns certs coneixements (experiencials) no es van guardar per escrit i molts documents de la militància van ser destruïts per les pròpies activistes. La presentació prevista es basa en els resultats inicials i preliminars del projecte de recerca "Una perspectiva de gènere sobre la resistència política en la dictadura militar - Realitats narrades de la vida de dones activistes en la resistència antifranquista a Catalunya (1960-1977)". L'aproximació a aquest tema de recerca és qualitativa, a través de dotze entrevistes narratiu-autobiogràfiques realitzades específicament entre 2019-2024 a antigues activistes de Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona, que s'analitzen mitjançant la metodologia de *grounded theory*. Per a això, s'utilitza 'gènere' com a categoria sistemàtica per a captar les realitats de la vida de les activistes. L'atenció se centra en els efectes de la dictadura profundament patriarcal i antifeminista, d'una banda, i en els pensaments i la militància de les activistes, per un altre. Com a relació reguladora fonamental, la construcció de gènere patriarcal i nacionalcatòlica determinava tots els àmbits de la vida de les dones. L'ideal de la 'esposa i mare submisa', restringida espacialment a l'esfera privada i reproductiva, era omnipresent. La construcció patriarcal del gènere anava acompanyada, entre altres coses, d'exclusions i restriccions legals per a les dones, l'ostracisme de les dones, el menyspreu per l'educació i el treball productiu femenins, i el tabú de la sexualitat/salut femenina. Malgrat aquesta 'doble repressió' de la dictadura i el patriarcat, o precisament a causa d'ella, cada vegada més dones joves van començar a unir-se als moviments antifranquistes en el tardofranquisme. Com a activistes, no sols van experimentar la discriminació i exclusió específiques de gènere en la societat franquista, sinó també la repressió específica de gènere durant les detencions, interrogatoris i empresonaments. També es van enfrontar al pensament i el comportament patriarcal en els moviments antifranquistes dominats per homes. Malgrat totes les resistències socials, polítiques i familiars, aquestes joves van desenvolupar estratègies individuals i col·lectives d'autoapoderament i pràctiques de resistència, contribuint així de manera duradora al canvi social en la societat (post)franquista.

Secció III:

**Lluites polítiques, lleis,
justícia i pedagogia per la
memòria col·lectiva des d'una
perspectiva queer i de gènere**

Les realitats de la memòria col·lectiva i les lluites per una memòria col·lectiva diversa des d'una perspectiva queer i de gènere.

Isabel Alonso Dávila, Associació Catalana de Persones Expresses Polítics del Franquisme
(ACPEPF)

El món associatiu memorialista porta temps rescatant del passat, per a portar-lo al present, i incidir en el futur, les greus violacions dels drets humans que es van produir durant les dictadures que, durant el segle XX, van assolir la vida de la ciutadania europea i llatinoamericana. Aquest rescat de la memòria col·lectiva va estar centrat inicialment en els homes, fins que es va anar incorporant el passat de les dones. En el cas d'Espanya, aquesta recuperació es va donar a partir de treballs pioners, com el de Tomasa Cuevas, presa ella mateixa en les presons franquistes, que va entrevistar moltes de les seves companyes i, amb l'ajuda de dones joves que van transcriure aquestes entrevistes, va permetre la publicació d'un llibre imprescindible: *Mujeres de las cárceles franquistas* (Editorial Casa de Campo, 1979), més endavant publicat com a *Cárcel de mujeres (1939-1945)* (Edicions Siroco, 1985). Avui dia podem citar molts treballs que rescaten la memòria de les dones durant la Guerra del 36 (treballs de Mary Nash), durant la dura postguerra i durant la segona etapa de la dictadura franquista. És a dir, que s'ha avançat bastant, malgrat que encara quedi molt per fer.

Però, si centrem el tema en la perspectiva queer, cal reconèixer que hi ha poc treball realitzat en la recuperació de la memòria de la lluita i la repressió que van patir els col·lectius que no van obeir el mandat social heterosexual. En el cas d'Espanya, també mandat legal (*Ley de vagos y maleantes*, 1933-1970 i *Ley de peligrosidad social*, 1970-1995). A més, la memòria que s'ha anat construint sobre aquests col·lectius té, ara com ara, un clar protagonista, el de l'homosexualitat o la transsexualitat masculina, i és molt menys el que podem dir de la recuperació de la memòria d'altres opcions sexuals i, molt especialment, les protagonitzades per dones. De tota manera, recentment s'estan començant a fer alguns passos, com exemplifica la taula rodona organitzada el passat 16 de maig, en el Centre LGTBI de Barcelona, amb el títol “El Patronato de Protección de la Mujer i les memòries dissidents”. La memòria dels centres d'aquest Patronat s'està construint a partir del testimoniatge i els escrits de dones que van passar per la seva “protecció”, com Consuelo García del Cid Guerra, *Las insurrectas del Patronato* (Anantes, 2021), Maria Forns, Mariona Roca, etc. I també des de l'acadèmia, amb el treball pioner de Pilar Iglesias Aparicio, *Políticas de represión y punición de las mujeres. Las lavanderías de la Magdalena en Irlanda y el Patronato de Protección a la Mujer en España* (Círculo Rojo, 2021). A partir d'aquests fils, caldrà continuar treballant.

Les lleis de la memòria històrica i justícia des d'una perspectiva queer i de gènere

Elisabet Velo i Fabregat, Universitat Autònoma Barcelona

La intervenció prevista en les jornades parteix d'una visió jurídica de la memòria democràtica en l'Estat espanyol.

La justícia transicional és una de les principals assignatures pendents de l'Estat espanyol, en el sentit que no s'han aplicat mesures de reparació estatals: no s'ha comptat amb una llei de memòria fins a l'any 2007, amb les exclusions incomprensibles. A més, a partir de la victòria electoral del Partit Popular aquesta qüestió va quedar òrfena de pressupost, per la qual cosa no es van aplicar polítiques públiques sobre la qüestió. En 2022 s'aprova de Llei de Memòria Democràtica, que exclou, de manera incomprensible, a les dones en el concepte de víctimes. Sí que inclou el col·lectiu LGBTIQ+, un dels també afectats per la discriminació i repressió franquista. En el terreny autonòmic, la normativa sobre memòria també presenta diferents escenaris. Segurament, en data d'avui Andalusia és el territori amb més producció legislativa i que ha implementat més polítiques públiques sobre l'assumpte, incloent-hi la reparació econòmica a les dones que van ser vexades i violades des de 1936 fins a 1950. Una retribució única de 1.800 euros que es va atorgar a una mica més d'un centenar d'andaluses.

En la intervenció es pretén plantejar una anàlisi jurídica i jurisprudencial d'aquelles qüestions que, amb perspectiva queer i de gènere, s'han aprovat i s'han dut a terme en l'agenda de la justícia transicional espanyola, que no gaudeix de molt bona salut si ho comparem amb actuacions realitzades a nivell internacional. També ens fixarem amb algunes iniciatives que s'han dut a terme des dels estats, els garants, al nostre entendre, que les polítiques de memòria arribin a la població afectada per les situacions bèl·liques i/o dictadures que hagin perpetrat delictes contra els drets humans.

La resistència antifranquista de les dones. La querella argentina i la llei de memòria democràtica des d'una perspectiva de gènere.

Ulrike Capdepón, Profesora del DAAD, Universidad de Guadalajara.

Davant la impunitat dels crims comesos durant la guerra civil i el franquisme a Espanya, s'han produït diverses iniciatives des de l'activisme, en les quals la lluita i la resistència de les dones exerceixen un paper fonamental. La Querella Argentina contra els crims del franquisme que es va interposar en *Juzgado Nacional en lo Criminal y Correccional Federal N° 1* de Buenos Aires en 2010, va ser ampliada en 2016, quan l'organització *Women's Link Worldwide* es va unir a la querella criminal per a sol·licitar específicament la recerca dels crims de gènere. Un aspecte important en els testimoniatges davant la jutgessa María Romilda Servini de Cubría en el marc de la Querella Argentina han mostrat ser les denúncies particularment de l'associació *La Comuna Asociación de presxs i represaliadxs per la dictadura franquista* presentades per tortura comesa contra dones en captivitat durant el tardofranquisme, revelant el context polític i social repressiu de violència de gènere estructural en el qual es van produir les seves detencions. La contribució se centra en el període transcorregut des de la querella presentada a l'Argentina per familiars de víctimes i organitzacions en pro dels DDHH i la memòria -l'única demanda judicial que investiga els crims franquistes sobre la base del principi de jurisdicció universal- fins a la Llei de Memòria Democràtica aprovada en 2022 com a resposta estatal a les demandes cíviques. En conseqüència, la qüestió central a abordar serà fins a quin punt aquestes iniciatives han pogut ampliar i diversificar la perspectiva dels debats sobre la memòria de la lluita antifranquista en els últims anys de la dictadura, enfocant específicament en una memòria de la repressió de gènere i la resistència de dones. En analitzar la Querella Argentina i la Llei de Memòria Democràtica des d'una perspectiva de gènere, un desafiament a tenir en compte serà l'impacte de l'auge de l'extrema dreta en els debats sobre la memòria del franquisme i fins a quin punt les iniciatives legals estatals o activistes es poden veure afectades per aquest.

Les dones de la nostra família: protagonistes històriques. Propostes didàctiques en perspectiva de gènere per a abordar la memòria col·lectiva i democràtica en la formació del professorat

Bárbara Ortuño Martínez, Universitat d'Alacant

L'objectiu del present treball consisteix a abordar algunes de les propostes educatives que des de l'àrea de Didàctica de les Ciències Socials venim desenvolupant en la formació del professorat, molt en particular de Primària i de Secundària. Tenint en compte la Llei orgànica 3/2020, de 29 de desembre, per la qual es modifica la Llei orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'Educació, coneguda com LOMLOE, estem treballant per a perfilar unes concrecions i unes metodologies que presentin una especial atenció al coneixement i respecte dels Drets Humans, a la igualtat entre dones i homes i al valor del respecte a la diversitat, per a d'aquesta manera fomentar des de les bases de la ciutadania un esperit crític, cultures de pau i de no violència. Així mateix, considerant que la citada llei incideix en què l'estudi de la memòria democràtica haurà de plantejar-se des de perspectives de gènere que posin l'accent en la lluita de les dones per aconseguir la plena ciutadania, creiem que ha arribat el moment de deslligar aquestes qüestions de la voluntarietat del professorat i introduir canvis estructurals en les estratègies docents. Per això en la nostra praxi quotidiana posem el focus en l'ensenyament-aprenentatge de la Història de les Dones i de gènere, en la inclusió de les alteritats, i, en definitiva, en una Història que té en compte a les persones marginalitzades que encara continuen absents de la història escolar. A través de metodologies actives, assentades en una pedagogia socio-crítica, incorporem noves pràctiques centrades en l'ensenyament-aprenentatge de la Història des de baix i en els processos de construcció de memòria que privilegien, entre altres, el treball amb fonts orals i audiovisuals en estret diàleg amb els recursos didàctics que ofereixen arxius, museus i diferents repositoris escolars i institucionals. D'aquesta manera l'objectiu últim d'aquest treball consisteix a compartir diverses pràctiques, i la seva recepció per part de l'alumnat, vinculades a l'ensenyament-aprenentatge del passat recent, concretament de les dones en el (tardo)franquisme, que pretenen atreure i motivar al professorat en formació a través del desenvolupament d'un pensament històric, crític i feminista.

**Secció IV:
Memòria del
(tardo)franquisme en la
cultura (pop) des d'una
perspectiva queer i de gènere**

Dones i espai públic a Madrid: una memòria als marges de la democràcia

Teresa Pinheiro, Technische Universität Chemnitz

Malgrat les condicions adverses imposades per una transició democràtica pactada, durant el tardofranquisme va començar a consolidar-se una nova cultura política, el desenvolupament de la qual va trobar en els primers ajuntaments democràtics sorgits després de les eleccions municipals de 1979 una oportunitat per a la seva materialització mnemònica en l'espai públic de les ciutats.

Aquesta contribució examina el paper de les dones en la recuperació de la memòria republicana com a referent històric de la nova cultura política instaurada sota l'administració municipal de Tierno Galván a Madrid. En contrast amb el protagonisme que van assumir durant la Segona República, les dones republicanes van quedar relegades als marges de la memòria democràtica en el context de la Transició.

El poder de les imatges: Una anàlisi crítica de la sèrie de Netflix “La Valla” amb una visió distorsionadora de la memòria col·lectiva (global) de la Guerra Civil espanyola.

Bri Newsely, Berliner Hochschule für Technik

A principis del segle XXI, la societat espanyola va experimentar un auge de la memòria històrica. Mentrestant, molts artefactes relacionats amb el traumàtic i violent passat dictatorial del segle XX han passat a formar part de la nostra vida quotidiana, fins i tot en forma de sèries i arguments cinematogràfics.

Encara que *La Valla* està ambientada en un futur dictatorial distòpic, presenta en l'escenografia nombroses analogies amb el (tardo)franquisme i el nacionalsocialisme en el seu grafisme, moda i també amb l'ajuda de les omnipresents banderes i la propaganda plena d'imatges. A més dels personatges Emília com l'àvia i les filles Julia/Sara, la neta de deu anys Marta exerceix el paper principal com a nena robada, completant així la narrativa de tres generacions de dones*. La contrapart, Alma, com a Ministra de Sanitat, encarna el paper de la Falange femenina, de manera que la perspectiva de víctima i botxí pinta un quadre diferent del que es presenta en les representacions habituals.

Recreacions de la memòria trans

Rafael M. Mérida Jiménez, Universitat de Lleida

La meva participació en la secció IV de les Jornades, dedicada a la Memòria al (tardo)franquisme en la pedagogia i en la cultura des d'una perspectiva queer i de gènere, estarà consagrada a les representacions literàries i cinematogràfiques. Amb aquest objectiu, em proposo realitzar una síntesi que permeti reflexionar i debatre sobre alguns dels testimoniatges que millor puguin il·luminar les tensions no sols de l'època, sinó també entre les recerques que han aprofundit en aquest període. En aquest sentit, la meua presentació incidirà, per exemple, en algunes de les produccions audiovisuals que vaig analitzar en la meua monografia *Transbarcelonas* (Bellaterra) i en textos literaris comentats en *Pasiones impresas* (Icària). Segons exposava en la primera, al meu parer, la dècada dels 70 ha estat colonitzada a Espanya pel discurs oficial de la Transició, pel canvi polític i la construcció democràtica. I com tot procés de colonització ha estat destructiu i mentider. L'objectiu no és només el de reivindicar algunes fonts poc explorades -o analitzades parcialment-, sinó valorar el seu potencial subversiu entorn de la memòria de la mà dels estudis LGBT+ i queer que les han abordat.

El cos queer com a escenari: Narratives i estètiques contemporànies sobre el tardofranquisme.

Daniela Kuschel, Universität Mannheim

La comunicació proposa traçar com en els textos literaris actuals (incloses les novel·les gràfiques) es tematitza i s'estetitza les identitats i experiències queer durant el tardofranquisme amb l'objectiu d'identificar els procediments narratius dominants, els simbolismes, metàfores i temes centrals que s'utilitzen per a negociar les condicions històriques de les persones queer sota el règim franquista. Els textos literaris, en els quals s'identifica clarament la temàtica, es posicionen entre dos pols: el creixent interès popular per la temàtica i el programa ètic-polític de reivindicar les memòries que van ser marginalitzades en el procés de la recuperació de la memòria històrica. En un primer pas, es delinearàn les tendències, continuïtats i ruptures en la representació de les identitats queer en els textos literaris espanyols a partir d'un metaanàlisi de diversos estudis (de casos) realitzats en els últims dos decennis (p. ex. Alberto 2007, Pérez-Sánchez 2007, Simonis 2009 o Ingenschay 2018 i 2022). D'aquesta manera es pretén esbrinar com els canvis culturals, influenciats entre altres per l'activisme socio-polític i la consolidació dels estudis queer cap a finals dels anys 1990, repercuteixen en l'estetització del cos i de la sexualitat en les ficcions, entorn dels quals sembla girar l'estètica de les produccions actuals. En un segon pas, la contribució es dedica a aquelles representacions actuals que se situen explícitament en el tardofranquisme i que han rebut un major interès de la part del públic o/i la crítica. Les novel·les (gràfiques) recents, com *Los elegidos* de Nando López (2023) o *El violeta* de Juan Sepúlveda, Antonio Mercero i Marina Cochet (2019) es caracteritzen per un enfocament contundent del tema –en el cas d *El violeta* ja pel títol–, i han de veure's com a part d'un context cultural més ampli en el qual s'està negociant amb vehemència la diversitat de gènere i la resistència als conceptes heteronormatius. A partir de la teoria de Judith Butler sobre la performativitat del gènere i les directrius biopolítiques, que Michel Foucault destaca com a instruments significatius de la política del poder, s'analitzarà la interacció estetitzada de la sexualitat, la política del cos i la resistència en els textos. Verbalitzat i visualitzat, aquest últim ocupa un lloc central en les ficcions perquè, d'una banda, els textos juguen amb l'espectacular del suposadament “dissident”, generant capital en l'economia de l'atenció. D'altra banda, el cos es presta alhora de lloc d'opressió i símbol de la resistència. A través de la constant tematització de la sexualitat, la seva prevenció, restricció i càstig, es reflecteixen les normes rígides i l'ordre social sancionat del temps passat, la qual cosa permet als textos transmetre el seu programa ètic-polític.